SAUGINIŲ (ŠIAULIŲ RAJ.) PILIAKALNIS

VYTAUTAS DAUGUDIS, JONAS STANKUS

Ryšium su numatoma Dubysos užtvankos statyba 1973 m. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institutas ištyrė Sauginių k., Šiaulių raj., piliakalnį, dažnai vad. Piliuku.

Šis piliakalnis yra apie 0,5 km į pietus nuo Sauginių gyvenvietės, rytiniame Jonelaičių ežero krante, prie ribos su Jonelaičių k. laukais. Dėl to kartais jis ir priskiriamas Jonelaičių k.[1] Iš pietų ir pietvakarių piliakalnį juosią minėtas ežeras, o iš vakarų ir šiaurės — iš ežero ištekančio Spalvės upelio pelkėtas slėnis. Tiktai iš pietryčių piliakalnį siekia sausesnis — aukštesnis laukas, nuo kurio jį skiria iki 6,5 m gylio ir apie 10 m pločio dugne pailga dauba.

Piliakalnis yra nupiauto kūgio formos, stačiai nukastais, 6—7 m aukščio šlaitais. Viršuje yra ovalo formos, 20×30 m dydžio aikštelė, kurios šiaurinis pakraštys yra 1,5 m žemesnis. Prieš II pasaulinį karą piliakalnio aikštelė arta, o iš jo rytinio šlaito imta žvyras.

XX a. pradžioje piliakalnį žvalgė L. Kšivickis[2]. Vėliau P. Tarasenka jį įtraukė į Lietuvos archeologinį žemėlapį[3]. 1932 m. trumpą informaciją apie piliakalnį išspausdino vietos kraštotyrininkas mokytojas Vladas Trinka, nurodydamas, kad „... ant pilaitės giliau randama daug anglių, puodų šukių"[4]. Pasakojama, kad šis asmuo tuomet kasinėjo apie 0,8 km į šiaurės vakarus nuo piliakalnio esantį V—VIII a. senkapį[5]. Galimas dalykas, kad jis tuomet bandė kasinėti ir Sauginių piliakalnį. 1967 m. šį piliakalnį žvalgė Istorijos instituto archeologai[6].

Kasinėjimų metu piliakalnio aikštelėje ištirtas apie 350 m² dydžio plotas, t. y. visas išlikęs kultūrinis sluoksnis, kuris daugiausia koncentravosi šauriniame bei rytiniame aikštelės pakraščiuose. Čia jo storis svyravo tarp 50—80 cm, o kitose vietose siekė tik 5—20 cm. Pietvakarinėje — aukščiausioje aikštelės dalyje kultūrinio sluoksnio beveik nebuvo. Greičiausiai čia jis buvo nuslinkęs į piliakalnio šlaitą bei žemesnes jo aikštelės vietas.

Kultūriniame sluoksnyje vietomis išsiskyrė 2 horizontai: viršutinysis, intensyvesnis, tamsios žemės, su smulkiais angliukais 20—40 cm storio sluoksnis ir žemutinysis — šviesiai pilkos žemės iki 10—20 cm storio sluoksnis.

Viršutiniajam kultūrinio sluoksnio horizontui priklausė sudegusios medinės gynybinės užtvaros liekanos bei keturkampės formos stulpinės konstrukcijos statinių pėdsakai. Minėtoji užtvara buvo padaryta iš dviejų, maždaug per 1 m viena nuo kitos nutolusių lygiagrečių medinių sienų, padarytų iš statmenai kas 1,5—

---

[1] **P. Tarasenka**, Lietuvos archeologijos medžiaga, Kaunas, 1928, p. 142.

[2] **L. Kšivickis**, Žemaičių senovė, Kaunas—Marijampolė, 1928, p. 52.

[3] **P. Tarasenka**, min. veik., p. 142.

[4] Šiaulių metraštis 1932 metams, p. 105.

[5] **A. Merkevičius**, Sauginių (Šiaulių raj.) senkapio tyrinėjimai 1973 m. (žr. šio leidinio p. 58).

[6] 1967 m. LTSR MA Istorijos instituto archeologinės žvalgomosios ekspedicijos ataskaita yra Istorijos institute.

—2,5 m vienas nuo kito į žemę įkastų 15—20 cm skersmens stulpų, kurių tarpai buvo užpildyti panašaus storio gulsčiais rąstais ir apkrėsti moliu. Be to, užtvara dar papildomai buvo sutvirtinta vidutinio dydžio akmenimis. Tokios užtvaros liekanos buvo aptiktos šiauriniame, šiaurrytiniame ir pietrytiniame aikštelės pakraščiuose, maždaug 30 m ilgio ir 3—4 m pločio ruože. Pietiniame, nuo ežero pusės esančiame aikštelės pakraštyje pastebėta tiktai 10—20 cm pločio smulkių degėsių juosta, rodanti, kad ir nuo ežero pusės aikštelė buvo apsaugota kažkokios menkos medinės užtvarėlės.

Centrinėje aikštelės dalyje aptiktas maždaug 6×8 m dydžio, vietomis 0,3—0,5 m gylio įdubimas, kuriame pastebėta stulpinės konstrukcijos statinių (ar statinio?) pėdsakai.

Žemutiniajame kultūrinio sluoksnio horizonte ties šiauriniu piliakalnio aikštelės pakraščiu buvo aptikta gana daug apskritų, 5—10 cm skersmens, 5—15 cm gylio, dugno link siaurėjančių duobučių. Vietomis jos buvo išsidėstę puslankiais, beveik apskritimais, vietomis — tiesiomis kampuotomis linijomis. Atrodo, kad tai gana primityvių stulpinės konstrukcijos statinių pėdsakai, kokie aptikti, pavyzdžiui, žemutiniuose Brodeliškių [7] piliakalnio, Vilniaus raj., bei Imbarės [8] piliakalnio, Kretingos raj., papėdėje buvusios senosios gyvenvietės sluoksniuose. Jeigu tai gyvenamųjų bei ūkinių pastatų pėdsakai, tai juos galima lyginti su primityviais stulpinės konstrukcijos pastatais, kurie buvo statomi akmens bei žalvario amžiais dideliuose Rytų Europos miškingosios juostos plotuose.

Piliakalnyje surinkta labai nedaug radinių: keletas nedidelių, grubiai apskaldytų titnago gabalėlių, akmens kirvuko ašmenų dalis, akmeninis kapliukas ir nedidelis kiekis lipdytos keramikos lygiu paviršiumi. Atrodo, kad dauguma jų priklausė viršutiniajam kultūrinio sluoksnio horizontui. Remiantis minėtais radiniais, kultūrinio sluoksnio sandara bei gynybinių piliakalnio įrengimų konstrukcija, manoma, kad šis piliakalnis buvo naudotas I tūkstantm. pr. m. e. pabaigoje ir mūsų eros pradžioje.

Rytinėje bei pietrytinėje piliakalnio aikštelės dalyje buvo aptiktos 8 beveik apskritos, 0,9—1,4 m skersmens ir 0,4—1,3 m gylio, dugno link siaurėjančios duobės. Kai kurių duobių dugnai ir šonai atrodė tarsi iškloti 15—20 cm storio molio sluoksneliu, maišytu su smėliu. Vienos duobės pakraštys buvo puslankiu apdėtas vidutinio dydžio akmenimis, o kitoje duobėje, beveik dugne, rasta vieno ar kelių galvijų kaulų. Daugumoje tokių duobių rasta tiktai po keletą vidutinio dydžio akmenų ir smulkių angliukų, o kai ku-

[7] **V. Daugudis**, Brodeliškių piliakalnio tyrinėjimai 1970 m.— Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais, Vilnius, 1972, p. 20—21.

[8] **V. Daugudis**, Imbarės piliakalnio ir gyvenvietės tyrinėjimai 1969 metais.— Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 m., Vilnius, 1970, p. 34—35.

riose — ir visai nieko nerasta. Galimas dalykas, kad dalis pastarųjų duobių iškasta vietos „kraštotyrininkų".

Aprašytų duobių aplinkumoje aptikta keletas žiestų puodų šukių, puoštų banguotiniu ornamentu, datuotinų XIV—XVI a.

Iš pateiktų duomenų galima spręsti, kad tais laikais piliakalnio aikštelėje kartais dar būdavo atliekamos kažkokios pagonių kulto apeigos.

SPITRĖNŲ (UTENOS RAJ.) PILIAKALNIO TYRINĖJIMAI 1973 M.

JUOZAS MARKELEVIČIUS, ROMAS OLIŠAUSKAS

Lietuvos TSR Kultūros ministerijos Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos taryba 1973 m. liepos 23 — rugpiūčio 16 d. tyrinėjo ardomą Spitrėnų piliakalnį Utenos rajone. Kartu patikrintas kultūrinis sluoksnis kito, naujai atrasto piliakalnio, greta esančio Vaikeso ežero saloje.

Spitrėnų piliakalnis yra apie 15 km į šiaurės rytus nuo Utenos, šiaurės vakariniame kaimo gale, prie kelio Jataučiai—Spitrėnai—Minčia. Piliakalnis įrengtas masyvioje ir aukštoje kalvoje, beveik iš visų pusių apsuptoje gilių slėnių — pelkėtų pievų. Lengviau prieinamas tik iš rytinės pusės. Šlaitai statūs, kiek lėkštesnis vakarinis šlaitas. Didesnių įtvirtinimų piliakalnyje neliko. Aikštelė ovalo formos, į pakraščius nuolaidėjanti. Jos ilgis rytų—vakarų kryptimi 70 m, plotis šiaurės—pietų kryptimi 40 m. Piliakalnio pietinis ir rytinis šlaitai ir aikštelės vakarinė dalis labai smarkiai apardyti, kasant žvyrą. Veikiant erozijai, piliakalnis griūva toliau. Geriau išlikę tik rytinis ir šiaurinis aikštelės pakraščiai.

Kadangi piliakalnio aikštelė ilgą laiką buvo ariama ir labai apardyta, kasant žvyrą, tai buvo tiriama nedidelėmis bandomomis perkasomis. Iš viso ištirti keturi plotai — 120 m^2.

Pirmasis 25 m^2 plotas tirtas aikštelės rytinėje dalyje. Kultūrinis sluoksnis šiame plote siekia iki 1,5 m storio. Jis plonesnis ploto vakarinėje dalyje, o storesnis — rytinėje; iš to galima spręsti, kad rytinis kalvos šlaitas buvęs lėkštesnis ir, naudojant piliakalnį, paaukštintas. Ploto šiaurinėje dalyje aptiktas akmenimis apdėtas 2 m skersmens židinys, kuriame, kaip ir visame kultūriniame sluoksnyje, be tamsios spalvos žemės, pelenų, medžio anglies liekanų, aptikta keramikos ryškiai brūkšniuotu, lygiu ir nežymiai grublėtu paviršiumi, paukščių ir gyvulių kaulų. Židinio viduje ir prie jo rasti keli akmens ir kaulo dirbinėliai. Tai akmeninis miniatiūrinis kirvukas su pradėta gręžti skyle kotui, nedidelis kaulinis ietigalis, šlifuoto kaulinio pakabučio dalis. Kokių ryškesnių kultūrinio sluoksnio horizontų išskirti šiame plote nepavyko. Tik 1,3—1,5 m gylyje aptikta keli nežymiai brūkšniuotu paviršiumi keramikos fragmentai; chronologiniu atžvilgiu ji ankstyvesnė.